

הסיכום ממערכי השיעור לשירת ימי הביניים בספרד

כתב וערך: המורה אלי פרה

יחידה, שחרי האל וספיו, / רבי יהודה הלוי.

1. יחידה, שחרי האל וספיו, / וכקטרת תני שירך באפיו!
2. ה לא אם תרדפי הבלי זמנך, / ותאמרי כי אמת הם כל כשפיו,
3. ו תזלי אחריו לילך ויומך / ותערב לך תנומה מנשפיו –
4. ד עי כי אין בנדיך מאומה, / אכל עץ ייבשו מחר ענפיו.
5. ה יי לפני אל היך ומלךך / אשר באת לחסות תחת כנפיו:
6. שמו יגדל ויתקדש בפי כל / אשר נשמת אלוה חי באפיו!

השיר מוגדר בסוג השירים של שירת הקודש כפיוט "רשות" ונאמר על ידי החזן לפני תפילות מסוימות, ובו הוא מבקש או כביכול נוטל רשות מן האל או הקהל להתפלל, ומכאן נגזר שמו של הפיוט. "הרשויות" הם פיוטים הנאמרים בתפילת שחרית של שבת וימי חג. כמו הרשות לפני התפילה הנקראת "ברוך שאמר" - ולפני "פסוקי דזמרה" - בראש תפילת "נשמת כל חי" שבסוף "פסוקי דזמרה" לקדיש שלפני "ברכו". פיוט הרשות נאמרת גם לפני תפילת "ברכו" עצמה - התפילה שנאמרת לפני ברכת יוצר (זו הברכה הראשונה משתי הברכות שלפני קריאת שמע של שחרית). עם זאת, משוררי ספרד חיברו גם פיוטי רשות שנועדו לשמש כפתיחה כללית לתפילת שחרית ולתפילות אחרות.

ר' שלמה אבן גבירול ביסס סוג זה בתבניות שיריו. הוא שורר וכתב פיוטים של "רשויות" קצרות שעיקרם עסקו ביחסי האל והעולם, וביחסי האדם והאל, כמו: החטא, שכר ועונש. שירי ה"רשויות" הידועות שלו הן שירים בסגנון אליגורי (אליגוריה = משל) כשהנושאים הבולטים בשירים אלו הם נושאים העוסקים במצוקות של גלות עם-ישראל והכמיהה לגאולה, המופנות לאלוהים, שיגלה פניו לעמו ויגאל אותו מעול שעבוד הגלות. יחסי העם היהודי בגלות לאלוהים משולים ומעוצבים כיחסים בין אישה אהובה לאהובה, על שזנח אותה והיא פונה אליו בתחינה לחזור לימי קדם ויגאלנה ממצוקותיה.

אחד המאפיינים הבולטים בשירתו של שלמה אבן גבירול בכלל, כולל בשירי הקודש, שהיה בין "החלוצים" לבטא את הלכי-רוחו, רגשותיו, ומצוקותיו בשירים שיסודם ונושאייהם הם כלל לאומיים, (כמו בפיוטים המבטאים את המאוויים לגאולה, או כמו בשירי התלונה שלו – "מליצתי בדאגתי" למשל) – וכן ברשויות שחיבר. מההיבט הזה, הייתה זאת פריצת דרך לשאר משוררי ספרד שהופיעו אחריו והדבר נקלט ונעשה נפוץ ומקובל בפיוט הספרדי ובמרכזי היצירה שהושפעו מספרד. דוגמאות לרשויות של אבן גבירול: "שלושה נוסדו יחד לעיני", "שחי לאל יחידה החכמה", "שחר אבקשך צורי ומשגבי", הרשות לקדיש, "שבעה שחקים לא יכלכלוך". דוגמאות מן הרשויות של יהודה הלוי: "ישנה בחיק ילדותי", "יחידה שחרי האל וספיו", "ידעתני בטרם תצרני" ועוד. יש לשים לב שהשיר במבנה של אקרוסטיכון, כאשר בראש כל טור (בית) ממוקמת האות הראשונה של שמו – **י ה ו ד ה** – (ראה במושגים לשירת ימה"ב) אמצעי טכני לחתום שמו על השיר.

טור 1: ? הידה, שחרי האל וספיו, / וכקטרת תני שיכך באפיו!

בראשית השיר נבחין בתפארת הפתיחה ולה שלושה פרמטרים:

א. מסירת נושא השיר: הפניה אל הנשמה בכינוי "יחידה" לשחר ולקדם את האלוהים עד למפתנו.

ב. חריזה פנימית בין הדלת והסוגר: **וספיו / באפיו**.

ג. קישוט נאה ובולט: **יחידה** שיבוץ מתהילים כ"ב פסוק 21: **"הצילה מזרוב נכשי, מיד פכלב**

יזידתי". כשהנפש מקבילה ומכונה – "יחידה". הפנייה של הדובר היא אל נשמתו בכינוי

"יחידה". כי לאדם אין יותר מנשמה אחת, היא יחידנית והיא הקשר הישיר בין האדם לאלוהים.

אחת התפיסות הרווחת ביהדות היא שהאדם צריך לשאוף שהנשמה תגיע עד כמה שיותר לעולמות

הגבוהים ותתקרב לאלוהיה. לכן נאמרת בשיר "שחרי האל" כלומר: תקדמי את האל נהרי אחריו

ועד ספיו תגיעי. ספיו מלשון סף, מפתן דלתותיו להיכלו של האל. על כן בהתקרבך לאלוהים

בשירה, שהשירה הזאת תהיה כמו קטורת (קטורת = תערובת בשמים מעלה עשן) באפו של

אלוהים. יש האנשה של האל, למרות שכידוע, אחד מעיקרי היהדות הוא שהאל אין לו גוף ולא

דמות הגוף. אבל כדי לקרב בצורה מוחשית בין הנשמה לאל המשורר עושה שימוש בהמחשה של

"מעלה עשן כלשהו" באפו של האל.

טור 2: ה לא אם תרפפי הבלי זמנך, / ותאמרי כי אמת הם כל כשפיו,

"הבלי זמנך" בשני מובנים:

א. הבלי העולם הזה, כביטוי של *הקונבנציה (*קונבנציה = מוסכמה) "זמן" ו"בני הזמן" שהוא

תחליפי-שם למילים: איד, אסון וגורל מר, שהאל משית על האדם בשל חטאיו. ולכן "מציע"

הדובר לנשמה לעזוב את הבלי העולם ואת הגורל המר הצפוי לה, אם תמשיך "לרדוף" אחריהם

ואם תעודד עצמה בחושבה כי הם "אמת" כאשר לדובר ברור כי הם "כשפים" מלשון מעשי

קסמים המפתים את האדם לרדוף אחריהם, דברי שקר ותועבה שעניי האדם תר אחריהם

בחושבו כי הם פסגת מאוויו.

ב. ההסבר השני: "הבלי זמנך" הבלי תיך. החיים ללא הכמיהה לאלוהים הם הבל וחסרי

משמעות, גם אם החיים נראים כמאושרים, חיי חומר וקסם, חיי מותרות ונהנתנות, כל אלה

הם כמעשי כשפים ונראים כחיים אמתיים וממשיים, שהאדם צריך לשאוף אליהם. מבחינתו

של הדובר הם כשפים ותו לא.

טור 3: ו תזלי אחריו לילך ויזמן / ותערב לך תנומה מנשפיו –

ותזלי אחריו... במובן של ללכת שבי אחרי... אחרי "הזמן". אף, הנשמה, תשעבדי את יומך ולילך

ותלכי אחרי הזמן המפתה, ובעצם "תבזבזי" את יומך ולילך והם ייזלו כמו מים אחרי הטובה

המוחשית שהוא "מספק". טובה זו של "הזמן" היא נעימה, *ערבה (*ערבה = מלשון נעים, טעים)

והתנומה שהוא מפיק היא אשליה, השינה הזאת מרדימה את הנשמה לנטרל אותה מזהירות, ועל

כן היא ערבה ונעימה וחיי הנהנתנות של הנשמה מנשפי הזמן מנעימה את תנומתה, את שנתה.

נשפיו: נשף במובן של חגיגה ובילוי מאוחר, וכן במובן של השעות המאוחרות של הלילה. יש כאן

שיבוץ מתהילים פרק קי"ט: **"קדמתי בנשף ואשוע"**.

טור 4: דַּעַי כִּי אֵין בְּיַדֶּיךָ מְאוּמָה, / אֲכַל עֵץ יִיבְשׁוּ מְחַר עֲנָפָיו.

בטור זה משתמש הדובר לתאר איך הנשמה, המתרגשת לחיות בנעימים ובכל הטוב שהזמן- הגורל המר – מְזַמֵּן לָהּ, כשבעצם אין בידה כלום. כי הכל בן-חלוף, הכל הבלים והיא נמצאת בתנומה משכרת של הנאה, אבל היא דומה לעץ שהיום ענפיו ועליו ירוקים ופורחים, אולם למחר ייבשו ענפיו. כשאין לשורשים מים שיפרו את ענפיו, העץ ייבול וענפיו ייבולו וייתייבשו מחוסר מים-חיים.

טור 5: הֵן יִי לִפְנֵי אֱלֹהֶיךָ וּמִלֶּכֶךָ / אֲשֶׁר בָּאת לַחֲסוֹת תַּחַת כְּנָפָיו:

המסקנה המתבקשת מכל הטורים דלעיל היא ברורה: על כן על הנשמה להיות לפני האל, כלומר: לעזוב הכל ולעמוד לפניו כדי לחסות תחת כנפיו. כי זאת מטרתה של הנשמה: להתקרב עד כמה שיותר לאלוהים ולחסות תחת *כנפי השכינה. (*כנפי השכינה = רוח אלוהים; קדושתו). יש כאן ארמז מסור התפילה היהודי את המשפט: "שְׁוִיֶּתִי יְהוָה לְנֶגְדֵי תְבִיד: כִּי בּוֹיְבִינִי, כָּל-אֲבוֹט" הלקוח מתהילים פרק ט"ז פסוק 8. כי המעמיד את האל לפניו תמיד לעולם לא ימוט, לא יתמוטט.

טור 6. שְׁמוּ יִגְדַל וַיִּתְקַדַּשׁ בְּפִי כָל / אֲשֶׁר נִשְׁמַת אֱלֹהִים חַי בְּאֶפְרוֹ!

הטור האחרון הוא בוודאי הברכה שהנשמה תברך את האל, תקדש את שמו, שבזכותו ועל האמונה בו היא, היא המקדשת את האל כמו כל נשמה אלוהים באפו. אם האדם נברא בצלמו של האל בספר בראשית בבריאת העולם, כי נשמת אלוהים חיים בו, ו"ברדיפה" אחריו הנשמה מחזירה לו בכך שהיא מגדלת ומקדשת את שמו. יש כמובן במשפט ארמז לקדיש היהודי הנאמר בפי כל מתפלל: "יִתְגַּדַּל וַיִּתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא, בַּעֲלָמָה דִּי בְרָא מַלְכוּתֵיהּ... " המהווה כתפארת הסיום של השיר.